

univerzalizma i modernizacijskih evrocentričnih tendencija, na jedan paradoksalan način vraćaju studijama kulture teorijsku i kritičku oštricu koja je povremeno pretela da se izgubi u opštem relativizmu.

Poslednje poglavlje knjige – *Pogled s druge strane* daje kratak rezime teorijskih ishodišta studija kulture i post-modernističkih teorija, ukazujući na ćorsokake dosadašnjih teorija i anticipirajući probleme sa kojim će teorija morati da se suoči da bi iz njih izašla i rešila moralne probleme koje je sama stvorila.

Knjiga *Postkultura: Uvod u studije kulture*, Jelene Đorđević, donosi sveobuhvatan prikaz istorije studija kulture, kao i najaktuelnijih teorijskih kretanja u okviru ove discipline. Knjiga ne nudi jednostavan, jednolinearni prikaz kretanja teorijskih tumačenja kulture od Birmigenske škole do danas, već pokazuje složene i često kontradiktorne puteve različitih tumačenja, smeštajući ih u jasan politički i istorijski kontekst širih društvenih kretanja. Krećući se između studija kulture i analize raznolikih teorijskih kretanja u društvenim naukama uopšte, autorka uspeva da donese sveobuhvatnu sliku savremenih teorijskih kretanja u društvenim naukama u celini, ukazujući na usku vezu studija kulture sa drugim srodnim disciplinama. Studije kulture izvršile su snažan uticaj na mnoge humanističke discipline, pre svega na teoriju književnosti, antropologiju, sociologiju i fiziofiju, neretko bivajući nosioci teorijskih promena i brišući granice između disciplina.

Knjiga Jelene Đorđević stupa u kritički dijalog sa različitim teorijskim pravcima i tendencijama u društvenim naukama i predstavlja izuzetan doprinos promišljanju koncepta kulture. Pri tome, to je prva knjiga na srpskom jeziku koja na sistematičan i kritičan način objašnjava istoriju studija kulture i promenu značenja samog pojma kulture, omogućavajući čitaocima iz najrazličitijih oblasti da se kritički uključe u promišljanje pojma kulture i teorijskih pretpostavki njenog tumačenja.

Marina Simić

Ildiko Erdei, Antropologija potrošnje: teorije i koncepti na kraju dvadesetog veka, Biblioteka XX vek, Beograd 2008, 400 str.

Knjiga Ildiko Erdei *Antropologija potrošnje: teorije i koncepti na kraju dvadesetog veka* predstavlja obimnu teorijsku studiju koja otvara nove stranice rasvetljavanja i tumačenja fenomena potrošnje, odnosno savremenih društvenih i kulturnih procesa.

Knjiga je podeljena u pet delova: I Antropologija i proučavanje potrošnje, II Predistorija savremenih proučavanja potrošnje, III Savremena antropologija potrošnje – teoretičari strukture, IV Savremena antropologija

potrošnje – teoretičari procesa, V Bez jedinstvene teorije. Već sam naslov studije promovirše jednu oblast antropologije, dajući joj naučni legitimitet i adekvatnu autonomiju istraživanja, posebno ako se ima u vidu da je fenomen potrošnje bio neprikosnoveno vlasništvo ekonomskih i socioloških disciplina. Autorka u predgovoru stvara naučni teren teorijskog iščitavanja, fokusirajući se na antropološki diskurs, koji postaje analitički ključ za novo sagledavanje i razotkrivanje fenomena potrošnje. U tom smislu, postavljeni su zahtevni zadaci – uvođenje teme na teorijski teren antropologije, konstituisanje nove naučne oblasti i antropološko tumačenje potrošnje. Postupnost analize podrazumeva da se potrošnja prvo sagleda sa stanovišta relevantnih teorija koje su dominirale u periodima od 60-tih godina dvadesetog veka do najnovijih tumačenja. Počelo se sa buntovnim periodom kritike konzumerizma, ušlo u polje preispitivanja etičkih odnosa proizvođača i potrošača, konstituisanja potrošačkih subjekata, pa sve do najnovijih koncepata virtuelizma. Teorije potrošnje pokazuju da se kroz različite naučno - metodološke faze stvaraju i osporavaju shvatanja, koja su zahvaljujući takvoj dinamici postavili problematizujuću podlogu. Iako je reč o fenomenu koji je kroz teorijsko vreme dugog trajanja mogao da ispiše povećati inventar tumačenja, Ildiko Erdei je vešto izbegla ovu zamku, koncentrišući se na one kritičke markere koji su trasirali antropološke konceptualizacije (iz resursa socioloških tumačenja, historiografskih pristupa i ekonomskih teorija). Akcenat je stavljen na kritičke obrte u tumačenju potrošnje kao što su prevazilaženja dominantnih dihotomija, stereotipa i koncepata o distinkciji proizvodnje i potrošnje, fetišizacije robe, koncepta homo oeconomicusa, atomizacije ekonomisanja, monolitizacije potrošača ili utilitirane funkcije potrošnje. Preispitivanje ekonomskih i socioloških postavki "klasika" poput Vebera, Veblena, Marksa, uvid u historiografska pretraživanja, pa sve do interdisciplinarnih tokova i novih analitičkih koncepata, kao što su geografija moralnosti, oblasti hedonizma i kontradiktornih etika modernosti – uspostavili su red u čitanju potrošnje i ostavili dovoljno prostora da se ovaj fenomen antropološki prepozna. Sa tih pozicija autorka se zadržava na elaboriranju potrošnje kroz kulturne i društvene katalizatore koji se fokusiraju na komunikacijske i identitetske parametre. Ili, da pojasnimo antropološkim jezikom – kroz svet ljudi i svet dobara, produbljuje se smisao u simboličkoj i ekspresivnoj zoni potrošnje. Potrošnja, izvučena na antropološku površinu, dobija nova oblička kroz predstave, strukture moći i hijerarhija, ritualne prakse i identitete. Tako „antropološko prisvajanje potrošnje“ uspostavlja svojevrsnu mapu čitanja stvarajući novu vizuru i potpuno drugačiji ugao posmatranja. Za ovu vrstu teorijskog utemeljenja izdvojena su proučavanja i pristupi Meri Daglas, Pjera Burdijea, Deniela Milera, Ardžuna Apaduraja. Njihov zajednički pomak antropološkog promovisanja jeste u tome što se teorija potrošnje sagledava kroz društvene strukture i društvene procese koji stvaraju auru društvenog konteksta. Meri Daglas je prva naznačila antropološku oblast i postavila potrošnju u teorijski diskurs. Ona se zaustavlja na potrošnji kao sistemu poruka, složenoj mreži komunikacija u otkrivanju smisla značenja

„sveta dobara“; posmatra potrošnju kao integralni deo različitih aktivnosti i esenciju komunikacije postavljajući u centar "društvenu osobu" kao ključnog nosioca takvih odnosa. Pjer Burdije razrađuje polje ukusa kao važne komponente društvenih odnosa, statusa i mehanizma društvene (klasne) reprodukcije, klasifikacije i stratifikacije. Po njemu su raznovrsne preferencije posledica edukacije i društvene kultivacije. Milerov pristup zauzima posebno mesto, jer je materijalnu kulturu kao vrstu odnosa ljudi i stvari aktuelizovao, ukazujući na moderne procese subjektiviteta, objektifikacije, eksternalizacije i diversifikacije u suočavanju potrošnje sa savremenim kretanjima masovne kulture. Poslednji teretičar "velike četvorke" koji je razmatran u ovoj knjizi jeste Ardžun Apaduraj, izabran da bi potrošnju postavio u polje društvene imaginacije i aktuelizovao ekulturacijske procese u vremenu globalizacije i fraktalnih rezova savremenih pokretljivosti ljudi, tokova kapitala i tehnoloških pomaka, posebno u zonama megalopolisa. Ovi teoretičari su zaslužni što su potrošnju vratili u društveni konteskt i oslobodili je balasta prevlasti ekonomskih tumačenja. Međutim, kako se naglašava, antropologija potrošnje se konstituiše preko i uz pomoć unutrašnje kritike discipline. Navedeni pristupi podložni su kritici, odnosno pozitivnom vrednovanju i osporavanju nekih koncepata. I upravo ovaj interpretativni i polemički tok dela jeste značajan pomak i doprinos da se „svet dobara“ razume i rasvetli. Ildiko Erdei otkriva zašto je teorijskim konstrukcijama i interpretacijama antropološkog promišljanja potrošnje dala prednost u odnosu na fragmentarna i situacijska istraživanja potrošnje u konkretnim društvenim okolnostima i vremenima. Cilj, kako navodi, nije bio da se formira, još jedna u nizu, teorija koja potire one prethodne, već da se teorije prizeme i odgovore na tekuće društvene promene. Sa odgovornih analitičkih pozicija, autorka smatra da teorijsko univerzalno objašnjenje i generalizacija nije moguća, te da potrošnja predstavlja jedno polifono i multiplikujuće polje iz ugla raznih disciplina, a što se prepoznaje u mapiranim tačkama – komunikacije, informacije, društvene diferencijacije, oblika rada, građanske participacije i odgovornosti, osećaja sopstva, uživanja, mišljenja. Tek se onda antropologizovanje potrošnje može dovesti u vezu sa istraživanjima specifičnih društvenih i istorijskih okolnosti u Srbiji, na Balkanu i u Evropi. U studiji se vešto i odmereno koriste primeri i ograničene mogućnosti primene teorija, koji podstiču svaku dalju čitalačku spoznaju i projekciju uživanja sa aktuelnim svakodnevicama. Antropologija potrošnje se obraća antropologiji kod kuće (nativnoj antropologiji) što podstiče niz pitanja o pozicioniranju antropologije/antropologa kroz istraživačka iskustva, da bi se fenomeni poput potrošnje postavili na pravo mesto u vrednovanju savremenih trenutaka i naučnih saznanja, čime je ova studija prokrčila značajan put. Svako dalje istraživanje u domenu etnografije i antropologije kulturnih i društvenih procesa neće moći da se realizuje bez uvida u ovu teorijsku elaboraciju. Studija ima edukativni podsticaj za etnološku i antropološku nauku, epistemološki značaj u okviru disciplina društvenih i humanističkih nauka, sa zanimljivim primerima ovde, sad i svuda. Ova knjiga intrigira i mobilše svakog koji shvata

važnost savremenih društvenih i kulturnih kretanja. Sa tih pozicija studija je pisana prijemčivo za stručna učitavanja i isčitavanja. Kada se postigne dobar balans između precizne naučne sistematičnosti, razumljivog tumačenja i upitanosti, koja čitalački inspiriše, onda je knjiga Ildiko Erdei Antropologija potrošnje postigla svoj cilj – saznanja, razumevanja i rasvetljavanja sa otvorenim mogućnostima teorijske prohodnosti.

Miroslava Lukić Krstanović

Ivan Kovačević, Bojan Žikić, Ivan Đorđević, *Strah i kultura*,
Beograd 2008, Srpski genealoški centar

Knjiga *Strah i kultura* sastavljena je od tri celine (Ivan Kovačević, *Strah i Panika. Sociološka priča o šabačkim kanibalima*, Bojan Žikić, *Strah, zlo i ludilo* i Ivan Đorđević, *Strah, otpor i identitet*) koje povezuje tema straha i analiza njegovog konstruisanja i manifestovanja u kulturi.

Ovo je prvi put da se u domaćoj kulturnoj produkciji govori o strahu kao kulturno generisanom i oblikovanom stanju, iako je to jedna od novih velikih tema u zapadnim humanističkim disciplinama i društvenim naukama, koja se ubrzano razvija od poslednje decenije XX veka, naročito nakon napada na Svetski poslovni centar u Njujorku 11. septembra 2001. *Strah i kultura*, kao prva od te vrste knjiga u domaćoj antropologiji otvara novu temu: kako se on proizvodi i kako se na njega odgovara u našoj kulturi i društvu, ali i šire – kao tekst koji ne samo antropolozima nego i naučnicima iz drugih disciplina, ali i široj zainteresovaoj publici, može da objasni kako su objektivne okolnosti u kojima živimo (ili smo živeli od devedesetih godina 20. veka do danas) i iskustva koja smo stekli, oblikovali strahove koji – kao u slučaju masovne panike u Šapcu, ili prikriveno, kao u tekstovima o alternativnim istorijama Srbije – oblikuju svakodnevno ponašanje ljudi u našem savremenom društvu.

Kovačevićev tekst, kroz konkretan primer straha od kanibalističke sekte u Šapcu, koji je kulminirao novembra 2006. godine, daje precizan uvid u mehanizam nastanka masovne panike koja oblikuje svakodnevno ponašanje ljudi. On ispituje kako su socijalni uslovi iz prve faze tranzicije, situacija opšte društvene nesigurnosti u vreme političke neizvesnosti, etno-znanja o kanibalizmu i vampirizmu, oblikovana u skladu sa globalnim popularno-kulturnim predstavama, i moguće rekonstrukcije političkog konteksta iz vremena prve faze tranzicije, stvorila klimu u kojoj je medijska mašinerija mogla da generiše masovnu paniku.

Žikićev tekst analizira koncepte zla i ludila koji izazivaju strah u delu horor pisca Stivena Kinga. Autor apostrofira da suočavanje sa strahom podrazumeva put od socijalne/kulturne neuklopljenosti do sociokulturne integracije – za one koji su prepoznali Zlo i pobedili strah od njega, pa tako i